PIERWSZA ŁAWKA · ZESTAW DZIAŁOWY · JĘZYK POLSKI · KLASA 3 LO I TECHNIKUM · ZAKRES PODSTAWOWY

Dział 3. Proza przełomu – „Chłopi”

Władysław Stanisław Reymont, Chłopi (fragmenty): budowa i czas cykliczny, fabuła czterech części, naturalizm, impresjonizm w opisie, stylizacja gwarowa, gromada, bohaterowie. Dziewięć kart: teoria z wzorcowymi odpowiedziami, ćwiczenia, zadania typu maturalnego, dwie kartkówki (A i B) i sprawdzian (A i B) – z kluczem i zasadami oceniania.

Karta	Temat	Zadania
1	**Proza przełomu – „Chłopi” – najważniejsze wiadomości** Teoria w pigułce, wzorcowe odpowiedzi, rozgrzewka	4 zad. 11 pkt
2	**Proza przełomu – „Chłopi” – ćwiczenia** Ćwiczę umiejętności z działu	5 zad. 22 pkt
3	**Proza przełomu – „Chłopi” – zadania typu maturalnego** Polecenia i punktacja jak na maturze 2027	4 zad. 9 pkt
4	**Kartkówka 1: fabuła i bohaterowie – grupa A** 15 minut · 9 pkt	4 zad. 9 pkt
5	**Kartkówka 1: fabuła i bohaterowie – grupa B** 15 minut · 9 pkt	4 zad. 9 pkt
6	**Kartkówka 2: język i styl „Chłopów” – grupa A** 15 minut · 8 pkt	3 zad. 8 pkt
7	**Kartkówka 2: język i styl „Chłopów” – grupa B** 15 minut · 8 pkt	3 zad. 8 pkt
8	**Sprawdzian: Proza przełomu – „Chłopi” – grupa A** 45 minut · 25 pkt	8 zad. 25 pkt
9	**Sprawdzian: Proza przełomu – „Chłopi” – grupa B** 45 minut · 25 pkt	8 zad. 25 pkt

JAK KORZYSTAĆ Z ZESTAWU

- Karta 1 przypomina najważniejsze wiadomości z działu i pokazuje wzorcowe odpowiedzi z wyjaśnieniem – od niej warto zacząć.
- Karta 2 to ćwiczenia na tekstach, a karta 3 – zadania w formule matury 2027 (polecenia i punktacja jak w arkuszach CKE).
- Karty 4–7 to dwie kartkówki (po 15 minut), każda w grupach A i B. Karty 8–9 to sprawdzian (45 minut) w grupach A i B – te same typy zadań i ta sama punktacja, inne treści.
- Klucz na końcu zestawu zawiera odpowiedzi i zasady oceniania zadań otwartych w stylu CKE (co daje 1 pkt, a co 2 pkt).
- Osobny plik „Powtórka" zbiera najważniejsze pojęcia, lektury i konteksty, typowe błędy i test „Sprawdź się".

Materiał oryginalny. Podstawa programowa LO i technikum w brzmieniu z 2024 r. (Dz.U. 2024 poz. 1019). Wymagania: I.1.1–I.1.5, I.1.7–I.1.9, I.1.12–I.1.13, II.2.3, III.2.9. Pisownia według zasad od 1.01.2026. Do użytku własnego i pracy z własnymi uczniami.

PIERWSZA ŁAWKA

Proza przełomu – „Chłopi" – najważniejsze wiadomości

Teoria w pigułce, wzorcowe odpowiedzi, rozgrzewka

Imię i nazwisko: ..... Data: ..... Wynik: ..... / 11 pkt

PRZYPOMNIJ SOBIE

- **Władysław Stanisław Reymont** (1867–1925) – prozaik Młodej Polski, autor *Ziemi obiecanej* i *Chłopów*. Za *Chłopów* otrzymał **Nagrodę Nobla** w 1924 r. Powieść pisał w latach 1901–1908; drukował ją w odcinkach w „Tygodniku Ilustrowanym", a w książce ukazała się w czterech tomach (1904–1909). Podtytuł: „Powieść współczesna". Część I zadedykował Miriamowi (Zenonowi Przesmyckiemu).
- **Budowa i czas.** Cztery części: *Jesień*, *Zima*, *Wiosna*, *Lato*. Akcja w Lipcach trwa ok. dziesięciu miesięcy – od jesieni do lata. Życie wsi wyznaczają pory roku, prace polowe i kalendarz świąt i obrzędów (wesele, Boże Narodzenie, Wielkanoc, wigilia św. Jana). To **czas cykliczny**: jak w przyrodzie wszystko się powtarza – po śmierci jednego gospodarza przychodzi następny, po lecie znów będzie jesień.

Część	Najważniejsze wydarzenia
Jesień	owdowiały, najbogatszy gospodarz Maciej Boryna żeni się z piękną Jagną, córką Dominikowej, i zapisuje jej ziemię; kłótnia z synem Antkiem – Boryna wypędza Antka z żoną Hanką i dziećmi
Zima	romans Jagny z Antkiem; bitwa gromady z dworem o las – borowy ciężko rani Borynę, Antek zabija borowego i trafia do więzienia
Wiosna	chłopi w areszcie, kobiety same prowadzą gospodarstwa; nieprzytomny Boryna w noc księżycową wychodzi w pole, „sieje" ziemię i umiera
Lato	powrót chłopów; Antek wraca na ojcowiznę; gromada wywozi Jagnę ze wsi na wozie z gnojem

- **Naturalizm** (termin z zakresu rozszerzonego: konwencja naturalistyczna) – człowiek jest częścią przyrody, rządzą nim instynkty, popędy i prawa biologii, a los wyznacza środowisko. W *Chłopach*: brutalne sceny (bitwa o las, wygnanie Jagny), porównania ludzi do zwierząt (Antek „kiej ten wilk wściekły"), zmysłowość, śmierć i rodzenie się jako zjawiska natury. **Realizm** – dokładny obraz obyczaju, pracy, hierarchii społecznej wsi.
- **Impresjonizm i symbolizm w opisie.** Opisy przyrody utrwalają zmienne wrażenia: światło księżyca, barwy zachodu, dźwięki, zapachy; pełno w nich **personifikacji** i **animizacji** (zima „jako ten zwierz srogi i głodny", wiosna „jakoby ta jasna pani"). Niektóre sceny mają sens symboliczny – np. śmierć Boryny na polu: gospodarz, który „pustą garścią siał", oddaje ziemi samego siebie.
- **Stylizacja gwarowa (dialektyzacja).** Gwarą mówią nie tylko postacie, ale i **narrator**, który opowiada jak ktoś z wnętrza wsi (bliski chłopom). Środki: słownictwo (*kiej* – jak, gdy; *jeno, ino* – tylko; *ździebko* – trochę; *cięgiem* – ciągle; *kajś* – gdzieś; *zwiesna* – wiosna; *rychtyk* – akurat), fleksja (*chodźta, bierzta*), składnia (inwersja, wtrącenia *ci, to*: „Zwiesna ci to szła"), ludowe przysłowia. Reymont stworzył **gwarę umowną** – zrozumiałą dla każdego czytelnika, a zarazem oddającą chłopski sposób myślenia.

- **Gromada** jest bohaterem zbiorowym: ma własną hierarchię (gospodarze, komornicy, parobcy, dziady), prawo zwyczajowe, opinię, która sądzi i karze. Najwyższą wartością jest **ziemia** – od niej zależy pozycja człowieka; o ziemię kłócą się ojciec z synem, o las – wieś z dworem.
- **Bohaterowie. Maciej Boryna** – dumny, mądry, uparty gospodarz, zżyty z ziemią; **Jagna** – piękna, wrażliwa, kierująca się uczuciem i instynktem, obca gromadzie, która jej nie rozumie; **Antek** – syn Boryny, gwałtowny i silny, dojrzewa do roli gospodarza; **Hanka** – żona Antka, z uległej kobiety staje się zaradną, twardą gospodynią; **Dominikowa** – matka Jagny, surowa, pobożna; **Agata** – uboga krewna Kłębów, która zimą chodzi po żebrach.

PRZYKŁADY Z WYJAŚNIENIEM

Przykład 1. Wyjaśnij, dlaczego o narratorze *Chłopów* mówimy, że jest „bliski chłopom".

Posługuje się gwarą także w narracji (np. „kiej już noc ździebko zmętniała", „przystając jeno niekiedy, bych odpocząć"), patrzy na świat oczami mieszkańców Lipiec, zna ich zwyczaje i wierzenia. Czytelnik ma wrażenie, że opowiada ktoś ze wsi.

Jak myśleć: sprawdź, czy wyrazy gwarowe są tylko w dialogach, czy także w zdaniach narratora – o to pytała CKE.

Przykład 2. Wyjaśnij, jaką funkcję pełni porównanie Antka do wilka w scenie bitwy o las („porwał go w pazury kiej ten wilk wściekły").

To animalizacja: człowiek w chwili walki działa jak drapieżne zwierzę, kieruje nim instynkt i szał, a nie rozum. Porównanie podkreśla naturalistyczną wizję człowieka i grozę sceny.

Za co CKE daje punkt: za funkcję (co porównanie mówi o człowieku), nie za samo nazwanie środka.

Przykład 3. Wyjaśnij symboliczny sens śmierci Boryny.

Umierający gospodarz wychodzi nocą w pole i „sieje" ziemię, a na końcu „pustą garścią siał — jakby już jeno siebie samego rozsiewał". Oddaje ziemi całe życie, jak ziarno, które ma wydać plon. Śmierć staje się częścią odwiecznego cyklu natury; przyroda żegna go jak swojego („Gospodarzu!").

Jak myśleć: dosłownie – gest chorego człowieka; symbolicznie – związek chłopa z ziemią silniejszy niż śmierć.

ZADANIA

Zadanie 1. Przyporządkuj wydarzenia częściom powieści. Wpisz literę. ___ / 4 pkt

1. ślub Boryny z Jagną	a) *Wiosna*
2. bitwa gromady z dworem o las	b) *Lato*
3. śmierć Boryny na polu	c) *Jesień*
4. wywiezienie Jagny ze wsi	d) *Zima*

1 ____ 2 ____ 3 ____ 4 ____

Zadanie 2. Uzupełnij zdania. Wybierz wyrazy z ramki. ___ / 3 pkt

1924	Lipce	dialektyzacją	1905	archaizacją

1. Za *Chłopów* Reymont otrzymał Nagrodę Nobla w roku _____.
2. Akcja powieści toczy się we wsi _____.
3. Stylizację języka na mowę wiejską nazywamy _____.

Zadanie 3. Które zdanie opisuje naturalizm? Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych. ___ / 1 pkt

A. Obraz ma ukryty, wieloznaczny sens.
B. Bohater walczy o wolność ojczyzny.
C. Liczy się ulotne wrażenie barwy i światła.
D. Człowiekiem rządzą instynkty i prawa przyrody.

Zadanie 4. Oceń prawdziwość zdań. Wpisz P (prawda) albo F (fałsz). ___ / 3 pkt

1. Narrator *Chłopów* posługuje się gwarą także poza dialogami.	**P**	**F**
2. Akcja powieści trwa kilka lat.	**P**	**F**
3. Tytuły części powieści to nazwy pór roku.	**P**	**F**

PIERWSZA ŁAWKA

Proza przełomu – „Chłopi" – ćwiczenia

KARTA 2/9

Ćwiczę umiejętności z działu

Imię i nazwisko: ..... Data: ..... Wynik: ..... / 22 pkt

Zadanie 1. Przeczytaj fragment utworu i wykonaj zadania.

___ / 5 pkt

Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi* (początek powieści)

— Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus!

— Na wieki wieków, moja Agato, a dokąd to wędrujecie, co?

— We świat, do ludzi, dobrodzieju kochany — w tyli świat!… — zakreśliła kijaszkiem łuk od wschodu do zachodu.

Ksiądz spojrzał bezwiednie w tę dal i rychło przywarł oczy, bo nad zachodem wisiało oślepiające słońce; a potem spytał ciszej, lękliwiej jakby…

— Wypędzili was Kłębowie, co? A może to ino niezgoda?… może…

Nie zaraz odrzekła, wyprostowała się nieco, powlekła ciężko starymi, wypełzłymi oczami po polach ojesieniałych, pustych i po dachach wsi zanurzonej w sadach.

— I… nie wypędzali… jakżeby… dobre są ludzie — krewniaki. Niezgody też nijakiej być nie było. Samam ino zmiarkowała, że trza mi w świat. Z cudzego woza to złaź choć i w pół morza.

Trza było… roboty już la mnie nie miały… na zimę idzie, to jakże — darmo mi to dadzą warzę abo i ten kąt do spania?…

A że rychtyk i ciołka odsadzili od maci… a i gąski, bo to już zimne nocki, trza zagnać pod strzechę, tom i zrobiła miejsce… jakże, bydlątek szkoda, Boże stworzenie też… A ludzie dobre, bo mię choć latem przytulą, kąta ani tej łyżki strawy nie żałują, że se człowiek kiej jaka gospodyni paraduje…

A na zimę we świat, po proszonym.

Niewiela mi potrza, to se u dobrych ludzi uproszę i do zwiesny z Panajezusową łaską przechyrlam, a jeszcze się coś niecoś grosza uścibi — to rychtyk la nich na przednówek… krewniaki przeciech…

A już ta Jezusiczek przenajsłodszy biedoty opuścić nie opuści.

Objaśnienia: *tyli* – taki wielki; *zmiarkować* – zrozumieć; *warza* – gotowana strawa; *rychtyk* – akurat, właśnie; *odsadzić od maci* – oddzielić od matki; *po proszonym* – żebrać; *przechyrlać* (gw.) – tu: przetrwać z trudem (objaśnienie przygotowane do zestawu na podstawie kontekstu); *uścibić* – zaoszczędzić; *przednówek* – okres głodu przed nowymi zbiorami.

Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi*, cz. I *Jesień*, początek rozdziału I; tekst według wydania w serwisie wolnelektury.pl (domena publiczna).

1.1. Wypisz z wypowiedzi Agaty **cztery** wyrazy gwarowe i podaj ich odpowiedniki w polszczyźnie ogólnej.

___ / 2 pkt

1.2. Wyjaśnij, jak Agata rozumie przysłowie „Z cudzego woza to złaź choć i w pół morza”.

___ / 1 pkt

1.3. Scharakteryzuj Agatę. Podaj dwie cechy i uzasadnij je odwołaniem do fragmentu.

___ / 2 pkt

Zadanie 2. Przeczytaj fragment utworu i wykonaj zadania.

___ / 5 pkt

Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi* (początek części *Zima*)

Nadchodziła zima...

— jeszcze się barowała z jesienią i porykujący tłukła po sinych dalach jako ten zwierz srogi i głodny, że nie wiada było, kiej przeprze a skoczy i lutymi kłami weżre się we świat…

— jeszcze czasami prószył śnieg nikły, płowy — jesienny śnieg… — jeszcze przychodziły dnie osłupiałe, chorością sine, ckne, stękliwe, oropiałe i zgoła lamentem przejęte, a lodowym światłem mżące — dnie trupie, że ptactwo z krzykiem uciekało do borów, trwożniej bełkotały wody i toczyły się leniwo, jakby strachem stężałe, ziemia dygotała, a wszelaki stwór podnosił czujące, lękliwe oczy na północ — w niezgłębioną topiel chmur…

— jeszcze noce były jesienne; oślepłe, głuche, zamętne, a pełne strzępów mgieł i brzasków gwiazd pomarłych — rozgniłe noce dygotliwego milczenia, przenikniętego zduszonym krzykiem trwogi; pełne wzdychów bolesnych, szamotań, nagłych cichości, wycia psów, targań marznących drzewin, żałosnych głosów ptactwa szukającego schronisk, strasznych wołań pustek i rozstajów zgubionych w ciemnicy, łopotów jakichś lotów, cieniów zaczajonych pod ścianami zdrętwiałych chat, pełzających hukań, zjaw przerażających, nawoływań nierozeznanych, mlaskań okropnych, przeszywających jęków…

— jeszcze czasami, o zachodzie, z posępnych pól ołowianego nieba wyłupywało się czerwone, ogromne słońce i spadało ciężko, niby kadź roztopionego żelaza, z której buchały krwawe wrzątki i biły dymy smoliste, czarne, poprzegowane gorejącymi żagwiami, że świat cały stawał w łunach i w pożodze.

I długo, długo w noc dogasały i stygły na niebie krwawe zarzewia, aż ludzie mówili:

— Zima rośnie i na złych wichrach przyjedzie.

I rosła zima, rosła co dzień, co godzina, co to oczymgnienie.

Aż przyszła.

Objaśnienia: *barować się* – mocować się; *luty* – srogi, okrutny; *ckny* – nudny, przykry; *oropiały* – pokryty ropą, chorobliwy; *mżący* – słabo świecący; *kadź* – duże naczynie; *żagiew* – płonące polano; *zarzewie* – żarzące się węgle.

Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi*, cz. II *Zima*, początek rozdziału I; tekst według wydania w serwisie wolnelektury.pl (domena publiczna).

Podgląd • Pierwsza Ławka

2.1. Wyjaśnij, jak przedstawiona jest nadchodząca zima w drugim akapicie. Nazwij zastosowany środek. ___ / 2 pkt

2.2. Wskaż dwa środki językowe, które budują nastrój grozy w akapicie o jesiennych nocach, i określ ich funkcję. ___ / 2 pkt

2.3. Wyjaśnij funkcję powtórzenia „jeszcze" na początku kolejnych akapitów. ___ / 1 pkt

Zadanie 3. Przyporządkuj cechy *Chłopów* do kierunku. Wpisz je do właściwej kolumny. ___ / 6 pkt

dokładny opis obyczajów i prac polowych hierarchia społeczna wsi
człowiek kierowany instynktem brutalne sceny przemocy
zmienne światło i barwy w opisie przyrody nastrój chwili oddany dźwiękiem i zapachem

realizm	naturalizm	impresjonizm

Zadanie 4. Przyporządkuj bohaterom ich opis. Wpisz literę. ___ / 4 pkt

1. Maciej Boryna	a) gwałtowny i silny syn gospodarza, zabija borowego
2. Jagna	b) żona Antka, z uległej staje się twardą gospodynią
3. Antek	c) najbogatszy gospodarz w Lipcach, dumny i uparty
4. Hanka	d) piękna i wrażliwa, obca gromadzie

1 ____ 2 ____ 3 ____ 4 ____

Kartkówka 1: fabuła i bohaterowie – grupa A

15 minut · 9 pkt

KARTA 4/9

Imię i nazwisko: ..... Data: ..... Wynik: ..... / 9 pkt

Zadanie 1. Przyporządkuj postaciom ich opis. Wpisz literę. ___ / 3 pkt

1. Dominikowa
2. Agata
3. Hanka

a) uboga krewna Kłębów, zimą chodzi po żebrach

b) żona Antka, z czasem zaradna gospodyni

c) matka Jagny, surowa i pobożna

1 ____ 2 ____ 3 ____

Zadanie 2. Uzupełnij zdania. ___ / 3 pkt

1. Pierwsza część powieści nosi tytuł _____.
2. Boryna żeni się z _____.
3. W bitwie o las Antek zabija _____.

Zadanie 3. Ile czasu obejmuje akcja *Chłopów*? Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych. ___ / 1 pkt

A. ok. dziesięć miesięcy, od jesieni do lata

B. kilkadziesiąt lat życia Boryny

C. jedną noc listopadową

D. jeden tydzień wiosną

Zadanie 4. Wyjaśnij, jakie znaczenie ma ziemia dla Macieja Boryny. Podaj **jeden przykład z powieści.** ___ / 2 pkt

PIERWSZA ŁAWKA

Sprawdzian: Proza przełomu – „Chłopi" – grupa A

KARTA 8/9

45 minut · 25 pkt

Imię i nazwisko: ..... Data: ..... Wynik: ..... / 25 pkt

Zadanie 1. Przeczytaj fragment utworu i wykonaj zadania.

___ / 4 pkt

Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi* (część *Lato*, fragmenty)

I w jakiejś minucie cała wieś ruszyła do Dominikowej kieby ten wezbrany, szumiący potok; wiedła organiścina z wójtową, a za nimi przepychało się z rykiem całe rozjuszone stado.

Wdarli się do chałupy kiej burza, jaże zadygotały ściany. Dominikowa zastąpiła drogę, to ją stratowali; Jędrzych skoczył bronić i w oczymgnienie zrobili z nim to samo. Wreszcie Mateusz chciał ich powstrzymać przed komorą — i chociaż prał drągiem, chociaż bronił całą mocą, ale nie wyszło i „Zdrowaś", już leżał kajś pod ścianą z rozbitym łbem i nieprzytomny.

Jagusia była zaparta w alkierzu, a kiej wyrwali drzwi, stała przytulona do ściany i nie broniła się, nie wydała nawet głosu; blada była kiej trup, a w oczach szeroko rozwartych gorzało ponure płomię grozy i śmierci.

Sto rąk wyciągnęło się po nią, sto rąk głodnymi chciwymi pazurami chyciło ją ze wszystkich stron, wyrwało niby kierz płytko wrośnięty w ziemię i powlekło w opłotki.

— Związać ją, wyrwie się jeszcze i ucieknie! — rozrządziła wójtowa.

Na drodze stał już gotowy wóz, nałożony świńskim nawozem po wręby desek i zaprzężony we dwie czarne krowy. Rzucili ją na gnój, związaną niby barana, i ruszyli wśród piekielnego zamętu — urągliwe wyzwiska, śmiechy i przekleństwa posypały się na nią kiej grad po stokroć zabijający.

[…]

Zaś Jagusia — w postronkach, na gnoju, zbita do krwi, w porwanym odzieniu, pohańbiona na wieki, skrzywdzona ponad człowiecze wyrozumienie i nieszczęsna ponad wszystko — leżała jakby już nie słysząc ni czując, co się dzieje dokoła, tylko żywe łzy nieustanną strugą ciekły po jej twarzy posiniaczonej, a niekiedy wzniesła się pierś niby w tym krzyku skamieniałym.

Objaśnienia: Gromada wymierza Jagnie karę za rozwiązłość (m.in. romans z wójtem). *Dominikowa* – matka Jagny; *Jędrzych* – jej brat; *alkierz* – boczna izdebka; *kierz* – krzak; *opłotki* – przestrzeń między płotami; *wręby* – nacięcia, brzegi; *postronki* – sznury.

Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi*, cz. IV *Lato*, fragmenty; tekst według wydania w serwisie wolnelektury.pl (domena publiczna).

1.1. Dokończ zdanie. Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych.

Gromadę idącą po Jagnę narrator porównuje do

___ / 1 pkt

A. wojska w szyku bojowym.

B. procesji i chóru kościelnego.

C. gromady dzieci na zabawie.

D. potoku i rozjuszonego stada.

CO JESZCZE JEST W ŚRODKU

Proza przełomu – „Chłopi” – kartkówki, sprawdzian, powtórka – język polski, kl. 3 LO (zakres podstawowy)

Podgląd pokazał 10 z 33 stron. Pełna wersja: 33 stron A4, PDF do druku i DOCX do edycji.

- Karta 1: Proza przełomu – „Chłopi” – najważniejsze wiadomości – 4 zadania, 11 pkt
- Karta 2: Proza przełomu – „Chłopi” – ćwiczenia – 5 zadań, 22 pkt
- Karta 3: Proza przełomu – „Chłopi” – zadania typu maturalnego – 4 zadania, 9 pkt
- Karta 4: Kartkówka 1: fabuła i bohaterowie – grupa A – 4 zadania, 9 pkt
- Karta 5: Kartkówka 1: fabuła i bohaterowie – grupa B – 4 zadania, 9 pkt
- Karta 6: Kartkówka 2: język i styl „Chłopów” – grupa A – 3 zadania, 8 pkt
- Karta 7: Kartkówka 2: język i styl „Chłopów” – grupa B – 3 zadania, 8 pkt
- Karta 8: Sprawdzian: Proza przełomu – „Chłopi” – grupa A – 8 zadań, 25 pkt
- Karta 9: Sprawdzian: Proza przełomu – „Chłopi” – grupa B – 8 zadań, 25 pkt Karta 1 przypomina najważniejsze wiadomości i pokazuje wzorcowe odpowiedzi z komentarzem.

Kup pełną wersję – plik od razu na e-mail
pierwszalawka.pl/material/polski-liceum-klasa-3-dzial-03-proza-przelomu-chlopi